

Píše Václav Maidl

(E*forum, 28. 08. 2019)

Koncem roku 2016 vydalo pardubické nakladatelství Vespero překvapivou dvojjazyčnou antologii z veršů polabských básníků Camilla Hoffmanna, Rudolfa Fuchse a Franze a Hanse Janowitzových, nazvanou podle úvodního verše jedné básně Camilla Hoffmanna **Rovinám rodným náleží písně mé...** a edičně připravenou bohemistkou **Lenkou Kusákovou**. Překvapivou nazývám tuto antologii proto, že asi málokdo z českých čtenářů tušil, že v naprosto česky konotovaném Polabí se narodili básníci tvořící v německém jazyce, kteří se v mnoha svých básních k tomuto prostředí vztahují (patrné zejména u pozdějších emigrantů Hanse Janowitze a Rudolfa Fuchse, ale i v mnoha zde publikovaných básních Hoffmannových). Záhadu pomáhá osvětlit podtitul *Výbor z tvorby polabských židovských básníků*, neboť pro velkou část Židů narozených v českých zemích v poslední třetině 19. století platila němčina stále ještě jako první kulturní jazyk (srov. vyznání Maxe Broda v *Životě plném bojů*, český překlad 1994 /2. vyd./, s. 46), nehledě na pragmatický přístup k prvnímu státnímu jazyku rakousko-uherské monarchie.

Publikace se tak mimoděk stává příspěvkem k areálovému, nikoli jazykovému pojmání literatury (v edici *Polabští básníci*, vydávané výše uvedeným nakladatelstvím, se jedná již o 16. svazek, z toho o čtvrtý mapující literární paměť kraje). Přesto o ten jazykový aspekt škobrtne (literatura se prostě píše v nějakém jazyce): polabští německy píšící básníci si svou literární slávu získali spíše v kulturních centrech, čeští spoluobčané v jejich rodných městech (Kolín, Poděbrady) ji patrně tolik neregistrovali. Vázanost na jazyk představuje větší překážku, než si myslíme. Nejde jen o jazyk, jakým je literatura tvořena, ale také o jazykovou vybavenost čtenářského publika, které literární dílo přijímá – a to je, pokud jde konkrétně o polabskou nížinu kolem Kolína a Poděbrad silně monolingvní (česky). Volbu literárního jazyka u všech čtyř autorů jistě podmínilo studium na německojazyčných pražských gymnáziích a setkání s čilým německým pražským literárním prostředím. Rodinné prostředí sehrávalo svou roli případ od případu: Ambivalentní u Hoffmanna, s mateřskou českou řečí u Fuchse (viz jeho vyznání publikované v Serkově knize *Böhmische Dörfer* [Wien, 1987] na s. 249); jména Hans, Franz, Ella v rodině Janowitzových by dokládala jako mateřštinu – nebo aspoň „řeč obcovací“ – němčinu, navzdory přihlášení se Franze Janowitze k rodnému jazyku českému v prvních třídách piaristického gymnázia Na Příkopěch (srov. Jaromír Czmero: *Der bekannteste Unbekannte der Prager deutschen Literatur – Franz Janowitz*, Innsbruck, 2015, s. 14). Je však jazyková otázka v literatuře tak podstatná? Není podstatnější to, co a jak se sděluje? A v případě lyriky nejde jen o „fakta“, ale také o pocity, nálady, preferování určitých dobových témat a estetiky – právě zde lze hledat styčné body s poezií toho „druhého zemského jazyka“. Těch prvních deset let

strávených v českojazyčném prostředí má pro sledované básníky dva důsledky: Aniž si to nějak v dětství uvědomovali, české prostředí na ně zapůsobilo. Jürgen Serke to u Fuchsovy poezie vystihl následovně:

„Fascinace, již kdysi jeho básně vzbudily v Německu, je fascinace cizostí. Cizostí proto, že se tu někomu podařilo německy zachytit větší smyslový výrazový svět češtiny. V Rudolfu Fuchsovi se židovství, češství a němečství pojilo v jedinečnou trojjedinost.“ (Jürgen Serke: *Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou*. Praha, 2001, s. 251, překlad Veronika Dudková)

A někteří z nich (Hoffmann, Fuchs) se stávají díky prožité (nikoli naučené) znalosti češtiny a českého prostředí prostředkovateli české kultury (Hoffmanovy překlady Masarykových knih a Kamila Krofty, proslavený Fuchsův překlad Bezručových *Slezských písní*). Oklikou přes jazyk se tak opět dostáváme k areálovému vnímání literatury.

Četné básně (namátkou Hoffmann: *Zpívám; Otčina* – Fr. Janowitz: *Vrba. Česká pověst* – H. Janowitz: *Starý dům; Vzpomínka v krajině; Uprostřed osudu* – Fuchs: *Mé matce VII; Nám na vsi; Opět vyvstávaly*) prozrazují svázanost s rodnou krajinou, její podobou i duchem, vážou se ke konkrétnímu regionu. Tentýž rys můžeme postřehnout i u řady českých básníků (ba dal by se označit za jednu z konstant české poezie vůbec), je však typický také pro básně tzv. Heimatliteratur (literatury domoviny), na kterou se nahlíží jako na druhořadou, omezenou na určitý region, umělecky méně významnou, a proto vlastní region nepřesahující. Nabízím jiný, neodmítavý pohled na toto téma ze zápisků pokračovatele krajinné lyriky Josefa Kroutvora:

„Heimatliteratur, písemnictví čerpající z regionálních zdrojů, u nás už léta neexistuje. Bylo ‚převálcováno‘ silnou literární městskou elitou 1. republiky a nepochybně i komunistickou totalitou. O vesnickém prostředí psala ve 20. století jen katolická moderna, Jan Čep, Jan Zahradníček či Jakub Deml, ale ti naráželi na nepochopení, odsudky avantgardy a nakonec i na politické pronásledování.“ (Josef Kroutvor: *Lesní eseje*, Zlín, 2019, s. 143n.)

Kroutvorův výrok se vztahuje sice k literatuře české, vznikl ale i při přemýšlení o území Novohradských hor osídlených původně obyvatelstvem německým. Kontextuálně je tedy svázaný s kulturou „jiného jazyka“, což naznačuje i nápadné použití německého výrazu v českém textu. A já si kladu otázku, jak moc hledět na Heimatliteratur skrz prsty a v čem se liší od básní uvedených v tomto výboru. Nejdříve to společné: pozitivní, možná až idealizovaný vztah k rodné končině. Mnoha básním je společný i jejich lyrický charakter, postižení určité momentální nálady krajiny. U polabských básníků není přítomna národní proklamativnost až bojovné naladění doprovázené mnohdy silným patosem, jak ji znám z některých básní šumavských autorů Johanna Petera nebo Hanse Watzlika, protože se nepotřebovali národnostně vymezovat. Naopak: zdá se mi, že básně německy píšících Polabanů vyznačuje jistá melancholie (minimálně v tomto výboru), která může korespondovat s psaním

náladové lyriky v době moderny (při čtení uvedených Hoffmannových básní, zejména *Otčiny*, se mi vybavují nálady večerních soumraků u rybníků v básních Antonína Sovy) a zcela jistě souvisí se vzpomínkovou perspektivou uplatněnou v básních H. Janowitze a R. Fuchse.

Útlý výbor básní s krátkými autorskými medailonky (svazky edice Polabští básníci mají vždy 96 stran) neprozrazuje, kolik (neplacené) badatelské práce jeho sestavení vyžadovalo (nejen listování starými básnickými sbírkami, ale také desítky hodin v archivech, za pozůstalostí Hanse Janowitze musela L. Kusáková vycestovat až do filmového archivu v Berlíně). Škoda, že toto velké nasazení kazí ve finální podobě překlepy (Reiner Maria Rilke či R. R. Rilke nebo jméno nakladatele Kurta Wolfa, psaní města Salzburg, statut politického uprchlíka či datování básnických textů do první poloviny 19. století v ediční poznámce) a drobné nepřesnosti (v antologii Pravoslava Kneidla *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů* nejsou uvedeny texty Hanse Janowitze, jak se píše na s. 8 – minimálně ne v německém překladu z r. 2003; *Herder-Blätter* nevycházely ani 1901–1902 [s. 35], ani 1911–1913 [s. 57], ale od dubna 1911 do října 1912). Chybějící závěrečné dvojverší v překladu Fuchsovy básně *Mé matce III* vyvolává otazník – intence překladatelky? Opominutí? Stejně tak si říkám, že bych do *Pramenů a literatury* zařadil i Hoffmannův *Politický deník*, zmiňovaný v jeho medailonku.

Uvedené připomínky by ale neměly zakrýt hlavní zásluhu výboru z poezie německy píšících básníků pocházejících z Polabí a tou je připomenutí jejich existence, jejich životních osudů a jejich tvorby, možnost pro české čtenáře seznámit se v české podobě v podání předních českých překladatelek Michaely Jacobsenové a Věry Koubové s jejich básnickým vnímáním světa, mimo jiné i rodného Polabí.

Rovínám rodným náleží písně mé... Výbor z tvorby polabských židovských básníků.
Editor a komentář Lenka Kusáková. [Polabští básníci, sv. 16] Pardubice: Vespero
s. r. o., 2016, 131 s.

www.ipsl.cz